

A KIÁLLÍTÁSOKRÓL HAJDAN ÉS MOST.

„Panem et circenses.“ E jelszó a régi rómaiaknál kívánság is, követelés is volt, és nagy gondot kellett fordítani annak teljesítésére. A régi római népnek ma már csak emléke él a történelemben. A hajsza a kenyér és látványosság után azonban évszázadok óta fönnmaradt és fönn fog maradni, amíg ember lesz a földön. De az idők és viszonyok változásával ez a hajsza mindig más és más lesz. Nyilvánulásának lesznek fattyuhajtásai is, de a józan felfogás mindig meg fogja találni a helyes utat és módot, a melyen és a mely által e kívánalmakat teljesíteni lehet és kell. Hajsza a kenyér után nyilvánul a socialismusban, a kommunismusban és e hajszá-
nak fattyuhajtását képezik az ujabban felsarjadzott anarchistikus mozgalmak is. És a látványosságok közé, melyekkel a népek önmaguknak tetszelegnek és melyek előtt parádézni szeretnek, kell sorolnunk bizonyos tekintetben a kiállításokat is, legyenek azok akár nemzetközi, akár kisebb vagy nagyobb országos kiállítások.

Ha a kiállításokat ily látványosságoknak tekintjük, akkor könnyen érthetjük azt a lázas versenyt, melyet az államok az újabb időben a kiállítások rendezése körül kifejtének. Alig fejezték be az egyik kiállítás számadásait, már megkezdik egy másiknak rendezését. (Milanó 1882., Turin 1884.). Alig rendezett az egyik állam kiállítását, a szomszéd állam (Berlin, 1879. Düsseldorf, 1880. Stuttgart, 1881. Nürnberg, 1882.) már siet e példát követni. És éppen a kiállításoknak ily gyors egymásutánban való következése okvetlenül azt a meggyőződést kelti ez ügy figyelmes tanulmányozóiban, hogy a kiállítások nemcsak komoly nemzetgazdasági czélokat követnek, hanem a szó szoros értelmében látványosságok is. Különösen áll ez az újabb kiállításokra nézve, melyeknek rendezői az által is kiváló gondot fordítottak a közönség szórakozására, hogy a kiállítási te-

rületen hangversenyeket rendeztek, állandó zenekari közreműködésről gondoskodtak, a kiállítást az esti látogatások számára is hozzáférhetővé tették, a vendéglőket, sörházakat sat. pedig úgy rendezték el, hogy a látogatók anyagi élvezetek tekintetében is jól el voltak látva. A látványosságok külső fényét nem kis mértékben emelte még a pazar villamos világítás s az időnkint rendezett tüzi-játék stb.

Vége megerősíti ezt a föltevést az a körülmény is, hogy az országos kiállításokat az illető állam népe, melyben a kiállítás rendeztetett, valóságos nemzeti ünnepnek tekinti s az ország minden részéből elzarándokol a kiállítás megtekintésére, mintegy becsületbeli kötelességnek tartván a kiállítás meglátogatását, hogy maga is lássa, élvezze azt, a mi hivatva van hazájának és nemzetének hírnevét a külföld előtt fokozni s a hogy mondani szokás, az országnak „becsületet szerezni“

De ha igazságosak akarunk lenni, el kell ismernünk, hogy a kiállításokat főleg azért alakították át részben látványosságokká, hogy azokat a fontos célokat, melyeknek megközelítését azok maguk elé tűztek, mintegy népszerűsítsék, hogy a kiállításokat a lakosság minden rétegének hozzáférhetővé tegyék, hogy az ipar, a művészet, a tudomány legújabb vívmányait a szemléltetés útján legalább főbb alkatelemeiben a nagy közönség ama részével is megismertessék, melynek talán másképen alig nyílne alkalma ismereteit és látkörét ez irányban bővíteni. És — mi türes-tagadás — maga a kor, mely a kiállítási eszmét rohamosan fejlesztette, sőt kissé talán el is koptatta, folytonos változásában mindig újat és újat követelt a tárlatoktól nemcsak a műipari fejlődés és fokozott haladás tekintetében, hanem a külső, hatásos rendezés szempontjából is. Így lettek a kiállítások egyszersmind látványosságok is, és mert a kiállítások külső fényére is napról-napra, évről-évre nagyobb súlyt kellett fektetni, a kiállítások rendezése egész tudományá fejlődött, melyet nem annyira a rendszeresség jellemez, mint inkább a nemzeti- és éghajlati viszonyokhoz és igényekhez mért leleményesség, hogy ne mondjuk genialitás.

És ha visszatekintünk a kiállítások történeti fejlődésére, a kor és a viszonyok folytonos változásában méltányolni fogjuk azt a körülményt is, hogy a kiállítások célja is időről-időre változott, nem

is szólva arról, hogy a tárlatok rendezésében egészen más irány honosult meg és jutott érvényre.

A kiállítások bölcsőjét a *céhek* ringatták.

Az első kiállításoknak az volt a célja, hogy a céhek erejét, tagjaiknak tehetségét és művészetét csillogtassa a közönség előtt. Volt e csillogásban dicsekvés is, de az alapja tulajdonképpen mégis csak az volt, a minek *ma* is minden kiállításnak alapul kellene szolgálni: a verseny szempontjából való közös *remeklés*. A tizenharmadik század közepén, mikor az ipar és ipari művészet már virágzásnak indult és egyik nagy város ipara a másikkal versenyzett, a céhek kezdeményezésére a remekes mesterek készítményeikre azon város czimerét alkalmazták, a melyben laktak. Ez által a közönség a czikkeket jóság és minőség tekintetében meg tudta különböztetni és bizonyos speciálításokban egyik-másik város uralkodott az egész ország fölött, sőt messze ennek határain túl is. De a városi czimernek alkalmazásával nem igen érték be a céhek. Különösen a legvirágzóbb német céhek még hatásosabb eszközök által akarták a közfigyelmet erejükre, tehetségükre fölhívni. Elhatározták, hogy minden czéhbeli mester egy-egy remekdarabot tartozik készíteni művészi színvonalának megismertetése céljából és az így készült remekeket együttesen kiállították, hogy a nagy közönség fogalmat alkothasson és ítéletet mondhasson hatalmuk, erejük és gazdagságuk fölött. . . . E kiállításokat „Schaugericht“-nek nevezték, mert céljuk az volt, hogy a közönséget messze földről csödütsék a látnivalók megtekintésére és megbírálására. És valóban messze földről zarándokolt az előkelő közönség a remekművek megtekintésére s a városi árulóhelyek, melyekben ez első kiállítások tartattak, sohasem láttak zajosabb, ünnepélyesebb napokat, mint e kiállítások tartama alatt. De a mint a céhek hatalma és gazdasága hanyatlott, úgy multak el e zajos, ünnepélyes napok. A céhek története bizonyítja, hogy a későbbi századokban nem mindig volt a céheknek mivel dicsekedni és pompázni.

A „Schaugericht“-okról a céhek története sem jegyez föl sok érdemleges adatot. Csak annyit tudunk, hogy voltak és a kiállítások mai története mutatja, hogy ujult alakban léteznek ma is. Az első átmenet e diszversenyekből a tulajdonképeni kiállításokba a tizenhatodik században, 1569-ben történt.

Ez átmenet dicsősége *Nürnberg* városának jut, melynek a kiállításokban mindig szerencsés keze volt. Mint az ipar és művészet ősi fészke méltán ragadta meg a kezdeményezést a kiállítások rendezésében, habár a mondott évben — 1569-ben — nem annyira a kiállítási eszme meghonosítása vezette, mint inkább az a vélekedés, vagy talán ösztön, hogy a kiállításnak már ekkor is fontos célja, sőt missiója volt.

Felette érdekes az a hirdetés, melylyel *Nürnberg* város tanácsa e kiállítás létrejöttéről a közönséget értesítette. Mint a kiállítások történetére nézve közérdekű és eddig alig ismert okmányt, a következőkben egész terjedelmében közöljük:

Im Rathauss daselpst hat die Statvogtey im Jahr Christo 1569 ain zum ergetzen, und verwundern für allminiglich dem erenhaften Hantwerkerstand zu Nutz und firtrefflichen Lerr ale Newerungen in den Hantirungen der Newzait *aus der ganzen Welt* selbander mit unsere Ainheimische Kunsterzeignuss mit viel Verdruss und Mihe zum begucken nidergelegt, *was noch in Kainer Statt geschehen ist.*

Um die Menner von Kunstliche fertigkeiten in irren Arbeiten behelfent zu seyn ist ain getruckter Ausweys an die Mawer zur belerung aler Sachen, und Aufklarung angenagelt in mer als 100 Sachen zu schauen, wer schreybkundig ist tarf selbigen abschraiben, und zum ewigen Gedachtnus seinen Kindeskindern vermachen.

A kik eddig a kiállítások történetében kutattak, azok rendezésén a d'Avèze marquis által 1789-ben rendezett kiállítást tartották az elsőnek. A föntebbi okmány arról győz meg bennünket, hogy d'Avèze marquis első kísérletét kétszázhusz esztendővel előzték meg a *nürnbergiek*, a kik plane nem is helyi, nem is országos kiállítást rendeztek, hanem olyant, melyen a világ összes ujdonságainak képviselve kellett volna lenni. Az akkori kezdetleges közlekedési és forgalmi viszonyoknál fogva e kiállításnak hire természetesen nem jutott el a világ minden zugába, de a jó *nürnbergi* városi tanács mégis meg volt elégedve a sok bosszantással és fáradtsággal elért eredménnyel és alkotásának nagy jelentősége fölött való méltó büszkeségében bátran hívhatta föl a látogatókat, hogy a falba vésett név- és tárgymutatót a késő utódoknak szánt emlék gyanánt írja le — a ki írni tud . . .

És ma, midőn a kiállítások multjára tekintünk vissza, mi késő utódok nagy méltatlanságot követnénk el, ha kellő tisztelettel nem emlékeznénk meg Nürnberg város nemes tanácsának első kezdeményezéséről. Háromszáz és tizenöt esztendővel ezelőtt a világ még solidabb volt, a haladás lassan-lassan hömpölygött előre és az, a mit okulás kedvéért állítottak a profán világ szeme elé, csakugyan méltán igényelhetett sok időt és sok fáradságot. Talán e kezdetleges viszonyok okozták azt, hogy a nürnbergi első köztárlat emlékei fölött teljes kétszáz esztendeig borongott a világ.

Tizennegyedik Lajos alatt a francia királyságot nemcsak a hatalom és dicsőség emelte magas polczra, hanem a tudományok és művészetek, a francia szellem rohamos emelkedése is. Ez volt az az időszak, mikor Collart merészen föltette magában, hogy Franciaország a világot izlése által fogja meghódítani és divatjának alávetni.

Ez a fenyegetés lassan-lassan a valóság stádiumába jutott. Franciaország hatalmának és erejének tudatára ébredt. Erejét és hatalmát pedig arra használta, hogy az országot gazdaságilag és szellemileg egyaránt gyarapítsa. Ez a szellem teremtette a művészeti csarnokokat és muzeumokat. És tizenötödik Lajos, vagyis inkább Pompadour uralma alatt ismét felkarolták azt az eszmét, melynek ma a világ minden művelt nemzete hódol. Az élvezetek és látványosságok tekintetében oly leleményes Pompadour szeszélyének hódolt környezete, mikor az *első műkiállítást* hozta létre a Louvreban. E kiállítás az 1763-ik esztendőre esik. Nemcsak azt, a kinek kedvéért teremtették, hanem az egész párisi népet ámulattal töltö el ez új látványosság s a kiállítások rendezésének eszméje most kezdett magának igazán utat törni, tért hódítani. A mi a szelid bajor népet nem tudta túlságos mértékben meghatni, az a francziákat lázas izgalomba hozta és a butorok, a viseletek és egyebek divata közé besorozta a kiállítások divatát is, nem is gondolva talán rá, hogy ennek terjedése és hódítása maradandóbb és hatásosabb, de talán eredményesebb is lesz minden más divatjánál.

A képzőművészeti kiállítások jövőjét a király favoritája anyyira megállapította, — és ebből látszik, hogy mennyire érdeklődött maga a nép is ezek iránt, — hogy a forradalmi időszakba is át kellett azokat ültetni. A „Société des amis des arts“ karolta föl és ápolta e műkiállításokat rendszeresen és ezek mintájára keletkezett

a „gépek, modellek, rajzok, az összes művészetek és kézművek és szerszámok ismertetésének“ gyűjteménye a jardin de Plantes-ban.

Az *első francia kiállításra* az impulzust már a valódi szükség adta. Az ötszázak tanácsában 1797. augusztus 25-ikén *Dannon* arra hívta föl a figyelmet, hogy Franciaország legnagyobb gyárvárosának, Lyonnak iparát a forradalmi időszak rémnapijai tönkre tették. „Nincsenek képzett munkaerők“, volt a vészkiáltás és ennek hatása alatt szenvedett egész Franciaország ipara. A tudós de *Neuchateau François* azt a kérdést vetette föl : a gazdasági tevékenységnek melyik ágait kellene leginkább javítani, melyik hanyatlott legjobban, melyiknek van leginkább szüksége a sürgős segélyre és miből álljon ez a segítség? És mind e kérdésekre a feleletet az említett tudós szerint csak egy *általános iparkiállítás* adhatta meg, és az ötszázak tanácsának e jeles tagja ily kiállítás rendezését sürgette.

1798. szeptember 18-án nyílt meg az első francia iparkiállítás a Marsmezőn. A tizenhárom napig tartó kiállításon, mely 68 fülkében volt elhelyezve, 111 kiállító vett részt, a kik — az akkori viszonyokhoz képest — feltüntetni igyekeztek : mire képes Franciaországnak akkor hanyatlóban levő, de a többi államokéhoz képest mégis életrevaló ipara. És már ez első kiállításon maga a *kormány* is részt vett, amennyiben egy külön helyiségben az akkori mértékeket és súlyokat, különösen pedig a sévresi gobellint és porcellánt, végre a versailles-i fegyvereket állította ki.

A kiállítási eszme buzgó pártolója, de Avèze marquis, a sévresi állami- és gobelingyárak igazgatója csak ekkor karolta föl a kiállítások rendszeres fejlesztésének ügyét és a belügyminiszteriumhoz intézett beadványában azt a javaslatot tette, hogy a köztársaság emlékünnepevényének fordulója alkalmával ilyen kiállítások *évenként* rendeztessenek. Az ő eszméje volt az is, hogy a kiválóbb, haladást feltüntető kiállítók *megjutalmaztassanak*. Az indítvány érvényre emelkedett és a kiállítások ügyének oly talajt készített elő, melyből mindinkább hatalmasabb, és gyakorlati szempontból is kiváló kiállítások sarjadzottak.

A párisi kiállítások folyton jelentékenyebb tért hódítottak. 1801-ben 220, 1802-ben 540 és 1806-ban már 1422 kiállító vett részt a kiállításon az ország minden részéből. És a kiállítások eszméje nemcsak Párisban hódított, hanem Franciaország megyéiben

is. Normandiának fővárosában 1803—1819-ig négy iparkiállítás rendeztetett.

És habár a 18-ik század végén Londonban és Prágában találkoznak is egy-egy kiállítással, bátran lehet állítani, hogy a kiállítások számára a talajt Franciaország készítette elő és azok innen indultak diadalmas körutjokra az egész világba. (Londonban a „Society for Promotion of Arts, Manufactures and Commerce“ 1756-ban pályázatot hirdetett a szövö- és műipar legjobb czikkei számára és a beérkezett tárgyakat közszemlére bocsájtotta. Prágában 1791-ben II. Lipót koronázása alkalmával Rottenham várgróf, a cseh királyság ipari állapotát a jelesebb ipari termények egybegyűjtése és bemutatása által tüntette föl). Francia befolyásnak köszöni létrejöttét az antwerpeni kiállítás 1806-ban és a trieszti 1808-ban. E század elején különben már sűrűn találkozunk a nyugati államokban iparkiállításokkal, melyek többé-kevésbé egészen párisi minta után jöttek létre, mert Páris nemcsak divatba hozta kiállításait, hanem már akkor, mikor még másutt alig foglalkoztak ezeknek czélzatával és hasznával: Páris a tökélynek bizonyos fokáig vitte a kiállításoknak izléses berendezését és szervezését.

E század elejéről a következő nevezetesebb kiállításokat ismerjük:

1806.	Antwerpen.
1808.	Trieszt.
1818.	München.
1818.	Varsó.
1820.	Stuttgart.
1822.	Berlin.
1823.	Stockholm.
1824.	Drezda.
1825.	Moszkva.
1825.	London ¹⁾
1827.	Berlin.
1828.	Prága.
1828.	Newyork.

¹⁾ Az 1825-iki londoni és 1834-iki dublini kiállítások csak jelentéktelen kísérletnek tekinthetők, és Angliában az első érdemleges kiállítást csak 1843-ban rendezték Manchesterban, melyet 1845-ben a londoni követett.

1829.	Szent-Pétervár.
1834.	Dublin.
1835.	Bécs. *
1835.	Hannover.
1835.	Lipcse.
1837.	Dijon.
1838.	Bordeaux.
1840.	Nürnberg.
1841.	Madrid.
1842.	Pest.
1842.	Mainz.
1843.	Manchester.
1845.	London.

Mint e sorozatból látszik, a kiállítási eszme országról-országra, városról-városra tért hódított. Az itt említett kiállítások szervezete, erkölcsi és anyagi értéke felől ugyan alig maradtak fenn statisztikai adatok s e század első harmadában a kiállítások eredményeit csak általános szempontból lehet mérlegelni. Tagadhatatlan ugyanis, hogy a kiállítások és versenyek az ipar fejlődésére jelentékeny befolyást gyakoroltak, és míg egyrészt sok helyütt pótolták a czéhek megszűnte által abbanmaradt remekléseket, másrészt mint a jó izlés és műforma terjesztői számos kézmű- és díszmű-iparág fejlesztésére gyakoroltak hathatós befolyást.

A gőz és villam ébredő korszakától kezdve a kiállítások ügye is jelentékeny változásokon ment keresztül. A közlekedési utak megnyilta folytán az államok egymáshoz közelebb jutottak, az érintkezés közöttük nagyobb lett, az anyagsere élénkült és az iparczikkek idegen országokban is kerestek maguknak hálás piacokat. A gőzgép pedig a termelésben egész forradalmat idézett elő, az emberi munkaerőt kiszorította némely iparból és más foglalkozások felé terelte. Az anyag jobb és több lett, a termelés olcsóbb és aránytalanul gyorsabb és a forgalom jutányos közlekedési utakon óriási méreket öltött.

Új korszak az iparban, új rendszer a termelésben, új szellem a kiállításokban, melyet az idő és a haladás teremtett.

Az országos kiállításokban a népek megismerték, mire képe-

sek, mire nem. Felébredt a törekvés, hogy az anyagot, a munkaerőket és mindazt, a mi az iparnak szolgál, mindjobban kiaknázzák és értékesítsék, általánosítsák.

A gazdasági tényezők hatalmas föllendülése a kulturállamokból iparállamokat teremtett. Minden államnak, mely számot tenni akart, iparának fejlesztésére kellett kiváló gondot fordítani, mert csak ez uton növelhette erejét és hatalmát. Egy hires nemzetgazda azt állítja, hogy mezőgazdasági állam ma már (e század közepén t. i.) csak oly állam lehet, a mely vagy lusta, vagy még műveletlen arra, hogy iparállammá legyen. A míg a természet a mi táplálónk — mint a mezőgazdasági államoknál, — addig jövőnk és lételünk biztosítva nem lehet, mert nem a természet szolgálja az embert, hanem megfordítva : az ember függ a felhők járásától és a természet ezernyi más szeszélyeitől, esélyeitől. Az iparállamokban és általában az iparban az emberi erő és tudomány szolgálatába lép minden természeti erő és azok a népek, melyek a nyers anyag és erő fölött szorgalommal és a tudomány vivmányainak segélyével uralmat biztosítottak : mint iparos-államok állanak az európai civilizáció élén.

E tudatnak felismerése serkentette a nemzeteket arra, hogy gazdasági erejük fejlesztésére fordítsák minden figyelmüket. Az emberi erőt nem küldték a háború pusztító tüzébe, hanem a gép körül csoportosították, és ama tudományok felé fordították, a melyek az ipari termelés jobb és czélszerűbb értékesítése és fejlesztése felé fordultak.

És amint az államok így saját gazdasági érdekeik előmozdításának éltek, s e törekvés a többi világrészeket is nagyrészt áthattotta : Európa, összetartozásának tudatában, mindinkább tömörült a kultúra utáni egységes törekvésben.

Ott, a hol az országos kiállítások sorozatát elhagytuk, az 1845-iki londoni kiállításban beszéltek először a gazdasági viszonyok ez átalakulásáról. Albert herczeg a „prince-consort“, a most uralkodó angol királynő néhai férje volt az, a ki *egy nemzetközi kiállítás* rendezésének eszméjét pendítette meg. Indítványának nemes intencióját szépen világítják meg e tárgyban mondott következő — indokolásnak is beillő — szavai :

A kiállítás célja és föladata, hogy az egész emberi nem fejlődésének magas színvonaláról hű és eleven képet nyújtson

és kijelölje azt az irányt, melyben a népek és nemzetek kulturájuk és anyagi tevékenységünk fejlesztése érdekében haladni kell. E kiállításnak meg kell bennünket győzni arról is, hogy e törekvések csak akkor fognak igazán megvalósulni, ha egymás kölcsönös támogatására készen állunk, tehát *béke, szeretet, kölcsönös támogatás* által, melyekre nemcsak az egyes embereknek, hanem a föld valamennyi népeinek készen kell lenniök

És a londoni kristálypalotában létrejött az első nemzetközi kiállítás, melyre Nagybritannia jó eleve edzette erejét, mert bár az országos kiállítások rendezéséhez csak 1845-ben fogott, 1847. és 1849-ben ismételte e kiállításokat, hogy 1851-ben az első világkiállításon méltóképpen mutathassa be magát a világ összes népeinek.

Bemutatása méltó is volt ahoz a nagy, intenzív termelő erőhöz, melyre Nagybritannia, különösen pedig Anglia már akkor is büszke lehetett. A kiállítás 14,837 kiállítója közül 7381-et, tehát a kiállítóknak éppen felét Nagybritannia szolgáltatta.

Az Egyesült-Államok 4990, Franciaország 1710, Poroszország és a német államok 1536, Ausztria 731 kiállítóval vettek részt a kiállításban.

Az első nemzetközi kiállítás terméi megnyiták a világ számára, és a közönség bámulattal, csodálkozással szemlélte a világ csodáit, az ipar, a művészet, a tudományok haladásának látható jeleit. Ez első kísérlet világraszóló sikere a munka képviselőit önértetesebbé tette és az egész emberiség büszke tudattal hivatkozott arra a győzelemre, melyet az alkotó kezek és a teremtő ész a természet nyers anyagai fölött kivitak. Egymagában véve páratlan ünnep volt ez, mely az emberi nem méltóságát és diadalát hirdette mind az öt világrészben és első sorban Európában.

A részletekre térve, Anglia főleg azokban az iparokban dominálta a helyzetet, melyekben az olcsó tüzelőszer, a jó gépek játszák a főszerepet. Az ipar ama ágaiban, melyekben a tetszetős forma és általában a műizlés a fő, Franciaország tündöklött, míg Németország leginkább a tudományos művészetek és műiparok, mint például a nyomdászat, műöntvények stb. terén vivta ki a jó hírüket. Egyes specialitásokban más nemzetek is kitűntek.

Az első nemzetközi kiállítás azonban nemcsak a látványossá-

gok kedvelőinek nyújtott azelőtt alig sejtett élvezetet, hanem két más irányban is jelentékeny sikert ért el. Mindenekelőtt konstataható, hogy a különböző nemzetek képviselői egymástól az ipari termelés több ágában sokat tanultak. Új gépeket, anyagokat, anyagpótszereket, új eljárási módozatokat és czélszerű fogásokat sajátítottak el, izlésük finomult s mindez iparuk fejlesztésére nézve nem mult el kedvező eredmény nélkül. Másrészt pedig a nemzetközi forgalom is tetemesen élénkült, a legjobb megrendelési források ismeretesekek lettek és ezt első sorban maga Anglia érezte, melynek kivitele az első világkiállítástól számított két év mulva 74 millió font sterlingről 99 millióra, tehát *21 millióval* emelkedett.

Végre még egy kiváló és messze kiható eredményét kell e kiállításnak följegyeznünk. Ez adta az eszmét egy *állandó iparmuzeumok* létesítéséhez. A kiállítás intézői ugyanis belátták, hogy mindazok az előnyök, a melyeket egy nagyobb szabásu kiállítás a termelő közönségnek nyújt, állandóan megőrizhetők és hozzáférhetővé tehetők egy muzeumban, mely a kiállítás legtanulságosabb tárgyait véve alapul, folyton gyarapittatik a közfigyelemre, oktatásra és utánzásra méltó legjelesebb tárgyak által. Így keletkezett az első világkiállítás évében a világhírű *South-Kensington-muzeum*, melynek egyuttal az a czélzata is volt, hogy az angol ipart finomítsa, műizlés és forma tekintetében emelje. Mert maguk az angolok sem tagadták, hogy az első közkiállításon műipari czikkeik készítésében messze mögötte maradtak a francziáknak s a *South-Kensington-muzeumnak* egyik nyiltan bevallott czélja az volt, hogy az angolokat a műizlés tekintetében oktassa s az azelőtt kissé nehézkes és formátlan czikkeket a finomság kellő színvonalára emelje.

A kiállítás tanuságait különben más irányban is hasznára fordította Anglia. *Ipariskolákat* alapított és a rendszeres iparoktatásnak és iparképzésnek megvetette alapját. Még 1851-ben, tehát a kiállítás évében nagy ünepélyességek között nyitották meg az *ipari rajziskolát* Westminsterben. Ennek mintájára nemsokára száznál több iskolát szerveztek az egész országban, melyek néhány év mulva több min 90,000 tanulót képeztek ki. A rajziskolákat követték a *Mechanics-Institutes*-ok, melyeknek száma nemsokára elérte az ezret. És a mint Anglia kezdte hibáit vagy gyöngéit felismerni, s ezek elhárítására az ipariskolákat alapítani, ugy követték e példát a világkiállításon résztvett többi államok. Belgium, Svájc, Német-

ország stb. létező szakiskoláikat kibővítették, újakat teremtettek és minden törekvésüket oda irányozták, hogy annak a közönségnek az izlését elégítsék ki, a mely legjobb megrendelőik közé tartozott. Így például a kis Svájc a keleti piacokra vetette magát, és ügyes kereskedelmi szellemével, a keresletre alapított spekulációval csakhamar erős versenytársa lett Franciaországnak és Ausztriának.

Az ipari termelés előnyös átalakítására szánt intézetek életbe lépte után nemsokára újabb alkalom nyílt a nemzetközi mérkőzésre. Mintha az lett volna a jelszó: lássuk, mit tanultak, mit fordítottak hasznukra az államok az első nemzetközi kiállítás tanúságaiból; lássuk mit és mily irányban kell még egyik-másik államnak tanulni, lássuk, hogy a második versenyben ki lesz az első, ki a győztes a productió ezernemű újabb ágaiban? . . .

Az első közkiállítás fényes külső sikere és jelentékeny eredményei is buzdították a francziákat, hogy ők is — a kiállítási eszme régi ápolói és terjesztői — kísérletet tegyenek a nemzetközi kiállítások terén. E kísérlet 1855-ben szintén teljesen sikerült, s ez időtől fogva megindultak a világkiállítások, melyek 1851-től 1878-ig meglehetősen felszinen tartották magukat és többek között azt az eredményt is elérték, hogy a kiállítási ügy terén tevékenységre bírták azokat az államokat is, melyek azelőtt országos kiállításokkal sem tudtak vagy akartak kísérletet tenni. Így keletkezett 1857-ben a svájci, 1861-ben a florenzi olasz és 1863-ban a konstantinápolyi török kiállítás. De azokban az országokban is, melyek már előzőleg sikeres kísérletet tettek, újabb lendületnek indultak a kiállítások, mire nézve elég fényes bizonyítékot képez az a körülmény, hogy 1865-ben nem kevesebb, mint *harminczkét* helyi-, szak- és országos kiállítás rendeztetett, és pedig: Amsterdam, Bécs, Bergen, Berlin Böblingen, Bombay, Boroszló, Drezda, Dublin, Erfurt, Frankfurt, Köln, Lipcse, London (négy), Malmoe, Odessa, Opporto, Páris (öt), Prága, Pest (mezőgazdasági kiállítás), Pozsony (iparkiallitás), Salonik, Stettin (kettő) és Schwenningen városokban. Ezek között voltak mezőgazdasági, kertészeti, állattenyésztési, ipari, halászati, virág és egyéb egészen specialis kiállítások.

E kitérés után visszatérhetünk az 1855. évi párisi második nemzetközi kiállításra. A különbség az első és második közkiállítás közt könnyen volt jellemezhető. Mig az első kiállításnak az volt a czélja, hogy a világ munkaképességét úgy tüntesse föl, a mint van

addig a második közkiállításnak főfeladata az volt, hogy a *haladást* mutassa meg, melyet négy év alatt a világ ipara és teremtő ereje, a foglalkozások ezer régiójában tett; az volt a feladata, hogy — miként említők — bizonyítsa: miképpen tudta hasznára fordítani a világ az első nemzetközi kiállítás tanuságait. . . . Az első párisi közkiállítás nagyobb, terjedelmesebb, látogatottabb és költségesebb is volt, mint az első londoni.

A művészetek hatalmasabb körvonalokban voltak itt képviselve, mint az első köztárlaton. Az ipari termelés is, mely minden percet értékesíteni siet, a négy hosszú év alatt elért vívmányait, általános haladását tüntette föl. Látszott, hogy Anglia inkább belelélyedt az ipar rendszeres fejlesztésébe és hogy ez irányt vele együtt Belgium és a Svájc is követte. Látszott, hogy Franciaország a művészi téreni fölénye tudatában nem bizakodott el, hanem lépten-nyomon újat és újat, tetszetőset és megkapót, hogy ne mondjuk utólérhetlent igyekezett teremteni. Németország és Ausztria megtartotta a középutat s egyrészt az angol, másrészt a francia befolyás kedvező hatását tudta érvényesíteni. Oroszországot az akkori mozgalmas idők távol tartották a részvételtől. Olaszország és Spanyolország pedig gazdasági erejük némely specialitásában igyekeztek tündökölni. A kelet, a mennyei birodalom és közeli szomszédai, az örökké egyforma, de örökké szép színét mutatták be az ipari remekléseknek, a többi államok pedig boldogok voltak, hogy létezésüknek jelét adva, a vakító szépségű képhez a csinos keretet képezhették. . . .

Az emberek milliói pedig, a kik a pompás iparcsarnok tágas termeiben voltak és láttak, még jobban felismerték a közkiállítások nagy tanuságait. És az a haladás, melyet az emberek alig öt évi időköz mesés eredménye gyanánt e csarnokokban üdvözöltek, még inkább megalapította a világkiállításoknak jövőjét, melyeknek bevallott célja lett immár, *az emberi nem munkásságának haladását időről-időre feltüntetni*. Ez a cél hatotta át a rendezőket, a szemlélőket egyaránt, és e második világkiállítás született az az elhatározás, hogy immár *öt évről öt évre rendszeres világkiállítások rendezendők*.

Ez a határozat egy ideig érvényesült. A párisi nemzetközi kiállítást 1862-ben követte a londoni. London és Páris, mint a világnek két ujkori szinpada szerepelt, melyek tükröt tartottak az embe-

riség multja, jelene és jövője elé. De a párisi közkiállítás az első londoni kiállításnak természetes folyománya volt. Mindenki, a ki az első közkiállítást látta vagy róla olvasott, mintegy természetesnek találta, hogy a nemzetek első erőmérkőzését egy másiknak kell követni, a melyen az időközi haladást fel fogják tüntetni és esetleg alkalmat szolgáltatni a rehabilitációra amaz államoknak is, a melyek első alkalommal nem léphettek teljes sikerrel a világ színe elé. A második világkiállítás tehát nemcsak indokolt volt, hanem természetes folyománya az elsőnek. Ez lett volna a többi is, ha nem oly gyorsan követi vala egymást. Ötévi időköz az összes nemzetek életében vajmi kevés volt arra nézve, hogy a világ színpadán erejük mérkőzésében tetszelegjenek. Különösen akkor, midőn a második sikerült közkiállítás után ugy is előre tudva volt: ki fogja ismét a kevés főszerepet játszani. A nemzetek sokasága belefáradt a „kar“ vagy a „statista“ szerepébe, megelégette a „tenorok“-nak jutott tapsokat s csak bágyadtan játszta végig szerepét a harmadik előadáson, az 1862. évi londoni közkiállításon. Sőt maga a közönség is ismerte már az előadott darabot, mintegy megelégette a nyújtott élvezetet s önkénytelenül is arról a témáról beszélgetett: vajjon ismételjék-e negyedszer is a darabot?

A közkiállítások célja be volt töltve. A nyugvó és mégis megmegújuló, új tért hódító munka képét az első három kiállítás megmutatta. Ezentul csak a kereskedelem, ipar, művészet és tudomány napi érdekeinek kielégítéséről lehetett szó. A világkiállításokra nézve bizonyos nyomott hangulat állott be. Mintha a szereplők és nézők, fizetők és tapsolók egyaránt pihenni akartak volna.

De a „panem et circenses“ jelszava újra követelte jogait, és a következő öt év alatt a világkiállítás ismét létrejött — Párisban. Harmadik Napoleon nem engedte az ötéves pactumot feledésbe menni és Franciaország nagy és hatalmas állam volt, meghívását a többi államok nem merték visszautasítani. De a nagy és hatalmas Franciaország is érezhette, hogy a régi chablonszerű világkiállításnak egyszerü ismétlése magában véve nem fogja kielégíteni a köz igényeket. Kellett tehát újat kigondolni, a mi vonz, mint a sokszor ismételt szindaraboknál, mikor nagy betűkkel hirdetik a színlapon, hogy a mai előadásban a primadonna újabb dalokat fog énekelni.

Az 1867-iki párisi nemzetközi kiállítással kapcsolatban rendezték az első retrospectiv (történeti) kiállítást. A munka történetét

állították ki ipari szerszámokban és ipari készítményekben. Ez eszme állítólag III. Napoleoné volt. Királyi gondolat. Az első kezdetleges kőszerszámtól kezdve a legkomplikáltabb gőzgépig, — mely utóbbi különben szintén csak az emberi kéznek segédszerszáma — lánczolatossorozatban együtt látni a munka által igénybevett eszközöket és ezekhez mérni a haladás arányait; egymás mellett látni a régi kezdetleges iparczikkeket — az őrlő kövektől kezdve egész a tökéletesen berendezett gőzmalomig; — egymás mellett látni a régi izléstelenséget, miként haladt egész a mai kor phantasztikusan szárnyaló izléséig: ez a dolgozó, munkában és munkáért élő emberek számára megnyugvás, az emberiség számára pedig a haladásnak bámulattal való elismerése lehet. . . . A szerszámok és gépek képezik a fegyvereket, melyekkel az iparosok évezredek óta küzdenek és munkálkodnak. És e szertárt tüntette föl a negyedik közkiállítás. A régi mesterműveken nyilvánuló izlést kegyeletesen szemlélték az ipar újabb mesterei és az elavult formák közül nem egyet elevenítettek föl a mai kor számára. De ez újjáalkotásban számolni kellett a mai kor elkényeztetett izlésével, mert a kegyelet és a divat egymásnak örökös ellenségei lévén, mindkettőnek összeegyeztetéséhez különös izlés és genialitás kell. A régi kegyeletes emlékeket a divat csak úgy fogja ismét felölelni, ha a kor sajátos izléséhez alkalmazkodik minden reminiscencia. És e követelménynek teljesítésére behatással volt az 1867-iki párisi közkiállítás, melynek ez irányban adott utmutatását legelsőbbben és legnagyobb sikerrel aknázták ki a francziák. A kiállítás maga pedig történeti részével új korszakot alkotott a műipari termelés terén, melynek minden ágában — a nyomdászattól kezdve az ötvösművészetig — látjuk és még ma is tapasztaljuk, hogy az izlés a legrégebb formáig nyúl vissza, hogy azokat modernizálva, újra divatba hozza, létjogosultságot, hogy ne mondjuk öröklétet biztosítva az abszolút szépnek a mai — és bizonyára a jövő nemzedéknél is.

A párisi kiállítást különben nemcsak ez a specialis osztály tartotta felszinen. Első sorban maga a franczia nép érdeklődött iránta, de a többi, a kiállításon résztvett népek sem hagyták cserbe. A látogatók száma nagyobb volt, mint az előző közkiállításokon, a résztvevők által elfoglalt terület is kiszélesült, a rendezésben az izlés, a fény és pompa — ezekkel együtt persze a kiadások is — emelkedtek, s az a pillanatnyi stagnáció nem volt többé érezhető,

mely nyomban az 1262-iki kiállítás után általánosan tért hódított. Igaz, hogy a kiállítás gyakorlati eredményei nem álltak arányban az első két világkiállítás óriási hatásával. Ez természetes is. Ebben az időben a közkiállításnak az iparra általában csekélyebb befolyása volt. A táviró és a kiterjedt vasuti hálózat ekkor már ugyanazt a szolgálatot tette a kereskedelmi érdekeknek, mint az első és második világkiállítás. Öt-öt évi időköz pedig sokkal rövidebb volt, sem-hogy az oly nagy fáradsággal és áldozatokkal járó vállalkozásokat igazolta volna. Teljesen jogosult tehát az a föltevés, hogy 1867-től kezdve a világkiállítások immár nem a közszükségletet elégítették ki, hanem a „látványosságok“-nak olyan nemét képezték, melyekben a népeknek és a rendező házigazdáknak öröme telik. A régi kör- és lovagjátékok helyét a pompás és költséges világkiállítások foglalták el, hogy gyönyörködtessék a látni és szórakozni vágyó népek millióit.

A következő öt évi cyklus vége 1872-re esett volna, de a sors Anglia ezt az időt is alig tudta bevárni és már 1871-re újra nemzetközi kiállításra hívta meg a világ nemzeteit. Időközben pedig a mindinkább épülő és szépülő Bécs városa tette előkészületeit az 1873-ban tartandó újabb nemzetközi kiállításra.

London harmadik (és csak néhány iparesoportra szorító) nemzetközi kiállítása már terjedelménél fogva sem volt az előbbi közkiállításokkal párhuzamba állítható. A tiz évre terjedő sorozatos közkiállításnak, melyre alább még vissza kell térnünk, ez volt bevezetője és azért a világkiállítások közé való sorozásra tulajdonképpen nem is tarthat számot.

Kevés szóval legjobban jellemeztük e kiállítást, ha fölemlítjük, hogy míg az előző párisi kiállításon általánosság és extensivitás volt a jelszó, addig ez alkalommal a specialitásra és intensivitásra fektették a főszólyt.

Bécsben a szín változott. Az újdonságnak némi ingere rejlett abban, hogy az eddig egymással vetélkedő London és Páris mellett egy harmadik világváros lép sorompóba, hogy a földnek kincseit Atlaszként hordja vállain. Már régebben tanakodtak a fölött, hogy Londonon és Párison kívül melyik nagy városnak nyujtsák a világkiállítások Éris almáját, és míg néhányan Sz.-Pétervárra — mint Ázsia és Európa közötti középpontra — gondoltak, addig a többség Bécs mellett kardoskodott, és csak igen kevesen gondoltak még

harmadik sorban Berlinre is, mely 10--12 évvel ezelőtt alig volt még elsőrendű kereskedelmi világvárosnak tekinthető.

Bécs — habár óriási áldozatok és erőmegfeszítések árán — becsülettel felelt meg nem csekély feladatának. Bármennyire friss emlékezetben élt a londoni, különösen pedig a párisi kiállítások pompája és kápráztató fénye, a bécsi kiállításnak sikerét nem nyomták le, fényét nem árnyékolták be. Az 1873-ik évi gazdasági válság ugyan megrendíté e kiállítás sikere iránti bizalmat, de Bécs, mintegy óriás csapást, hirtelen túltette magát e válságon — és bár annak következményeit egyhamar kiheverni nem tudta — minden még létező erejét a Rotunda köré csoportosította. És e szivós akarrattal és nem kicsinylendő erővel becsülettel meg is felelt azoknak a követelményeknek, melyeket az 1873-iki közkiállítás iránta párisi és londoni kiállítások által nem kis mértékben elkényeztetett közönség táplált.

A bécsi nemzetközi kiállítás elődeit jóval felülhaladta mind terjedelemre, mind változatosságra és teljességre nézve. Új és eddigelé még nem kultivált téren is lépett föl e kiállítás, amennyiben nemcsak az ipar, művészet és tudomány, nemcsak az egész nevelésügy jelenlegi állását, hanem azonkívül az östermelés óriási fontossága, de keveset mutató birodalmát is fel akarta tüntetni, hozzákapcsolva időszaki kiállítások által a növény- és állattenyésztés soknemű ágait. De még ennél is többet láttunk. Az előállító termelés mellé, mely szemmel látható és kézzel fogható tárgyakban nyilatkozik, csatlakozott a *termelési statisztika és a forgalom is*, és pedig mind a pénz-, mind az árúforgalom, nevezetesen a *világkereskedelem feltüntetése*. Nemcsak a jelent, hanem az egyes termelési ágak egész multját feltüntette az ugynevezett Additionelle Ausstellung. Ezenkívül a kiállitással kapcsolatos *kongresszusok* száma is nagy mértékben emelkedett s mindez a kiállítás általános keretét annyira kibővítette, hogy annak áttekintése és összehasonlító tanulmányozása nagyon meg lett nehezítve. Így tehát felületesség mutatkozott a szemlélésben és bírálatban egyaránt és — a mi a legnagyobb baj — a résztvevők és maga a rendező állam sokkal nagyobb erőfeszítéseket kényszerültek tenni, mint a minők az erőikkel és elérhető eredményekkel arányban állottak volna. Ez okozattal állott némi összefüggésben az 1873. évi óriási pénzválság is. A szédelgés már előző években hihetlen mérveket öltött, az alapítási má-

niát a kiállítási előkészületek csak növelték, a túlfeszített hur elpattant és a közgazdasági téren bekövetkezett az a borzalmas reakció, melynek romboló hatása oly sokáig tartotta fön­n káros be­folyását.

A világkiállítások reformját már ekkor hangosan kezdték kö­vetelni. A főbb reformkivánságok a következők voltak : A világ­kiállításokból *ki kell zárni* mindazt, a mi más uton, például irodalmi uton, ábrázolás útján vagy megfelelő mintagyűjtemények által ke­vesebb költséggel és mégis alaposabban megismerhető. Ki kell zárni mindazt, a mit egyszerű szemlélés által megbirálni nem lehet s a melynek megértéséhez vagy méltányolásához különböző kísérletek szükségesek. A *csoportosítást* pedig olyformán kell szervezni, hogy minden ország egynemű iparosai gyűjteményesen állítsanak ki, hogy a látogatónak ne ezer és ezer egyes kiállítóval, hanem 20—30 ország néhány termelési ágával legyen dolga. Bizonyos iparágakat tehát az egész világ összes kiállítói által kell csoportosítani ugy azonban, hogy e csoportosításban is az egyesek érvényre emelhes­sék képességüket. Továbbá oda kell törekedni, hogy a világkiállit­ások ritkábbak legyenek és a köztermelésnek bizonyos csúcspont­jait képezzék, az egyes nemzetek ereje pedig lehetőleg *országos* kiállításokon fokoztassék és csak az így felismert java kiállítók kül­dessenek a nemzetközi versenyek terére. Végre pedig fejleszteni kell mindazokat az intézményeket, melyek az ipar rendszeres hala­dására befolyással bírnak, úgymint a szakiskolákat, gyűjteménye­ket, muzeumokat stb.

Nem beszéltek róla, hogy az öt-öt évi cyklus betartására em­lékeztek-e az államok. A bécsi közkiállítás után egyhamar alig le­hetett újabb világkiállításokra gondolni. Franciaország akkor még az 1870. évi háború utóbajait tatarozta, más város pedig — a bécsi kiállítás tizennegy­félmillió deficitje után — nem igen pályázott a nagy dicsőségért.

És mégis — már három évvel a bécsi kiállítás után — 1876-ra *Philadelphia* város hívta meg az államokat az első tenge­rentúli világkiállításra.

A philadelphiai kiállítás berendezése, külcsinja, és a kiállítás terjedelme tekintetében nem érte el sem az utolsó párisi, sem a bécsi kiállitást. A rendezésben nem volt észrevehető sem az ame-

rikaiak híresztelt gyakorlatiassága, sem az, hogy az európai tárlatokon valamit tanultak. Épületei nem feleltek meg a modern építészeti igényeknek, ámbár a kies Fairmount-park szép környezete igen alkalmas terület volt a kiállítás számára. A kiállítás főjelmvonása abban állt, hogy teljes fogalmat nyújtott Amerika óriási iparáról és általában gazdasági tevékenységéről. Európa sem volt a kiállításon úgy képviselve, mint az európai közkiállítások bármelyikén. Leginkább azok az államok voltak kénytelenek nagyobb szabásu képviseltetésükről gondoskodni, a melyek Amerikával kereskedelmi összeköttetésben állottak, mint például első sorban Anglia, továbbá Belgium és Franciaország és részben — Oroszország.

Volt azonban a philadelphiai kiállításnak egy oly nevezetes epizódja, melyet főlemlíteni tartozunk. Magának az amerikai iparnak fontosságát sem lehetett európai szempontból kicsinyelni, s épp ezért majdnem minden állam szakférfiak által tanulmányoztatta a philadelphiai kiállítást, jelentéseket kérve arra nézve : vajjon az amerikai ipar mikor fog az európai piacok versenyterén épp oly félelmetes konkurrens gyanánt megjelenni, mint az amerikai mezőgazdasági nyerstermények. E szakférfiak közé tartozott Reuleaux, a németországi szakminiszterium küldötte. *Reuleaux* a kiállításon tapasztalta, hogy a német ipar műizlés és forma tekintetében teljesen el van maradva a többi nagyobb iparállamoktól és őszintén, tartózkodás nélkül, szigoru bírálattal mutatott rá e hanyatlás leverő jelenségeire. Sok zok szó esett e miatt, de végre is be kellett látni, hogy Reuleaux urnak igaza van és ez időtől fogva nagy Németország roppant erőfeszítéseket tett műiparának fejlesztése érdekében. Az ipari rajziskolák, műipar-muzeumok, műipari mintalapok stb. útján a „billig, aber schlecht“-féle termelésnek határokat szabtak, még pedig oly határozott, szívós akarattal és kellő körültekintéssel, hogy a mostani decennium elejére eső németországi kiállítások meglepő eredményeket hoztak felszínre.

Az a szegletesség és rendszertelenség különben, mely a philadelphiai kiállítást jellemezte, egyszersmind azt az „eredményt“ is létrehozta, hogy az Európán kívül tartott világkiállításokat immár nem veszik világkiállítás számba és a Melbournban, Newyorkban, Sidney-ben tartott hasonló kiállítások olyanoknak tekintetnek, melyeken első sorban Amerika vagy Ausztrália excellál és melyeken a

világ összes államaiból részt vehetnek mindazok a termelők, a kik a tengerentúli földrészekben piacot, vagy kiállítási érmet keresnek. . . .

A szó szoros értelmében vett nagy nemzetközi kiállítások ragyogó fényénél még egyszer gyönyörködhettünk 1878-ban Párisban. A ifju köztársaság, de a régi Franciaország mutatta meg ez alkalommal, hogy egy pusztító és költséges háború utóhatásai nem lehetnek tartósak az oly nemzetre nézve, melynek ereje iparában, művészetében és kulturintézményeiben rejlik. A Trocadero tágas palotái tehát újból befogadták a világ nemzeteinek productumait. Németország ugyan politikai okokból nem jelent meg, de a népek békés versenyterén távolléte alig mutatott betölthetlen ürt. A többi nemzetek pedig ismét oly terjedelemben, oly jól vagy rosszul jelentek meg, mint 1873-ban Bécsben, legfeljebb Belgiumnak folyton izmosodó ipara és Amerika hatalmas gyártmányai domborodtak ki az eddigiéknél kellőbb mértékben. Most már a régiebb és legrégiebb kor műemlékeinek összehalmozása nem tette azt a hatást, mint 1867-ben s az egész párisi közkiállítás — bár külső fény és pompa tekintetében nem maradt az előbbienek mögött — sokkal hidegebben hagyta a nagy közönséget, mint az előbbi nagy világkiállítások. Mintha a nemzetközi köztárlatok utolsó felvonása játszódott volna le Párisban! És valóban kilencz esztendei időközben a kísérletek ezen a téren nem ujultak meg s az irányadó európai államok most már nem is gondolnak arra a dicsőségre, hogy kezüket az utolsó három évtized (1850—1880) e látványos olympusi játékaik után kinyujtsák. Az a nézet, mely a világkiállításoktól immár folyvást kevesebbet és kevesebbet vár s azok jelentőségét mindinkább redukálja, általános lett s bizonyára széles körök osztoztak *Keleti Károly* véleményében, a ki a párisi kiállításról irt terjedelmes jelentésének előszavában a következőket mondja:

„A mily üdvös volt a nemzetközi kiállítások első eszméje s a mennyire elfogadható ismétlésök hosszabb időközökben, épp annyira visszaéltek vele gyors ismétlésük által s rónak általa az országra s kiválóbb termelőire oly adót, mely nem áll arányban sem az illetők által viselni kénytelen s eléggé elpanaszolt tényleges adózással, sem és még kevésbé a kiállításoktól remélt s a legritkább esetekben realizált haszonnal. — Nem is többé az iparostermelés mérkőzése és haladásának

megítélhetése a főczél, melyet egyes országok ily kiállítások rendezésével elérni kívánnak, s a mi a nemzetközi kiállítások eredeti indító oka vala. Látjuk, hogy az utolsó párisi kiállításnál is teljesen eltérő tényezők működtek. Franciaország meg akarta a világnak mutatni, hogy mint köztársaság eléggé megerősödött, hogy kiheverte bajait, s valamint egykor a caesarismus kormánya alatt magánál tudta látni a világ összes államait és koronás főiket, ugy most is meghivhatja tüzhelyéhez a hatalmasságokat és bebizonyíthatja a világnak, hogy ő a győztes most is, legalább a béke nemes versenyében. — Franciaország czélt ért. Az államok, az egy Németország kivételével, mind megjelentek; de mit értek el ezen többi államok, melyek meghívásának engedtek? mit azon számos termelők, kik államaik védszárnyai alatt oda elzarándokoltak? Hiú dicsőséget egynémelyik, elkedvetlenedést a másik, a harmadik kellemetlen kiábrándulást, *mindnyája tetemes költséget, tényleges üzleti hasznót vajmi kevesen.*“

Ez állítás igazságát nem alterálja a világkiállítások statisztikája, a mely pedig majdnem bizonyossággal mutatja: miként emelkedtek azok térben, terjedelemben és — költségekben. Az első három világkiállításnak térbeli arányait a következő táblázat mutatja:

Elfoglalt területek.

Á l l a m o k	London	Páris	London
	1851.	1855.	1862.
	n é g y s z ö g m é t e r e k b e n		
Anglia és gyarmatai	56,568	17,382	55,057
Franciaország	11,130	55,669	13,848
Ausztria	4,495	5,767	3,085
Poroszország	7,438	8,557	8,240
Egyiptom	214	328	233
Amerika (Egyes. Áll.) . . .	4,120	971	2,788
Belgium	3,478	4,948	481
China	482	—	465
Dánia	107	386	526
Görögország	53	189	87
Németalföld	428	1,131	645

Államok	London 1851.	Páris 1855.	London 1862.
	négy szög méterekben		
Japán	—	—	186
Olaszország	803	1,300	1,510
Pápai államok	301	208	396
Mexikó	—	93	—
Perzsia	53	—	—
Portugália	321	420	418
Románia	—	—	—
Oroszország	1,285	—	1,370
Svéd- és Norvégország	161	1,057	772
Svájc	1,124	1,572	1,240
Spanyolország	375	703	505
Törökország	642	453	465
Közép- és Délamerika	53	178	465
Más államok	429	454	26
Folyosók és mellék helyiségek	7,930	17,020	26,903
Összeg	95,990	118,786	120,011

A későbbi közkiállításokon igénybevett területet a következő számok mutatják:

	fedett	szabadban	összesen
	négy szög méter		
1867. Párisban	153,138	510,000 =	663,138
1873. Bécsben	103,000	2.500,000 =	2.603,000
1878. Párisban	250,000	450,000 =	700,000

A világkiállítások terjedelmét a *kiállítók részvételének* aránya szerint a következő adatok világítják meg:

1851. London összes kiállítók	13,917
1855. Páris " "	23,954
1862. London " "	28,653
1867. Páris " "	50,226
1873. Bécs " "	51,952 ¹⁾
1878. Páris " "	53,258

¹⁾ E számban a keleti és délamerikai tartományok gyűjteményes kiállításában résztvett kiállítók száma mintegy 10,000-ban van fölvéve.

A költségekre nézve csak az első három közkiállításról állanak részletes adatok rendelkezésre, melyek főeredménye a következő arányokat tünteti föl:

	Bevétel	Kiadás
London 1851.	5.061,000 frt,	2.927,950 frt,
Páris 1855.	1.280,994 ¹⁾ „	6.252,400 „
London 1862.	4.596,310 „	4.596,370 „
(Philadelphia 1866.)	3.853,718 dollár,	9 mill. dollár.)

A kiállítások által felköltött érdeklődést a látogatottságra vonatkozó következő számok világítják meg:

	Látogatók száma	Legnagyobb napi látogatás
1851. London	6,039,195	109,915
1855. Páris	5.162,330	105,022
1862. London	6.212,130	67,022
1867. Páris	9.826,000	110,420
1873. Bécs	12.500,000 ²⁾	139,073
1876. Philadelphia	8.004,263	275,000
1878. Páris	15.594,800	147,306

Mielőtt a világkiállításokról szóló ismertetést befejeznők, még néhány általános vonásban jellemeznünk kell azokat az eredményeket, melyeket leginkább azoknak köszönhetünk.

A gépek terjedésének fontosságát a nagy közönség csak a közkiállításokból ismerte meg, a melyeken újabb időben nem elégedtek már meg egyes, magukban mozgó és működő gépek bemutatásával, hanem egész gyári eljárásokat mutattak be, a nyersanyagtól kezdve a feldolgozás minden stádiumát, egész a kész iparczikkig. A világkiállításoknak köszönhető továbbá a műipar regenerációja. Majdnem minden közkiállításon találkoztunk egy-egy korszakalkotó jelenséggel, mely abban az időben vagy egészen új volt, vagy jelentékeny átalakítás folytán, mint új eljárás lépett a világiparba. Ezek közé tartoznak — a francia csillogó disz műveket nem is említve — India meglepő műipari czikkei, az üveg- és sgraffitó-festés, a cloisonné-zománcz, a „pâte-sur-pâte“ elnevezés alatt ismeretes diszitési

¹⁾ Csak belépti díjakból. A többi bevételek nincsenek kimutatva.

²⁾ Ez összegben bennfoglaltatnak a Saison-jegyekkel történt látogatások is.

mód, a műöntvények terén elért sikerek, az angol munka- és szer-
számgépek stb.

De volt hatása a közkiállításoknak a nagy közönségre nézve is. Az óriási csarnokok, melyek a nemzetek ipari, műipari, művészeti, technikai és tudományos kincseinek beláthatlan halmazát tartalmazták, oly emelő látványt képeztek mindazokra, kik csak félig-meddig behatolhattak az azokat létrehozó haladási szellembe, hogy az bizonyára eltörülhetlen nyomot hagy az illetők szellemében. Ezer meg ezer ember, ki a tétlen maradásnak hódolva, nevetséges túl-emelkedéssel nézett le mindenre, a mi nagy és nemes, a mi férfias küzdelemre méltó; egy tekintetre megtanulta, hogy az emberiség, mint egy test és egy lélek, magasztos és nemes cél felé törekszik, a művelődés és gazdagodás célja felé. Megtanulhatta, hogy e cél elérésére az egyedüli eszköz a szellemi- és testi munka s hogy mindazok, kik ebben tehetségük szerint részt nem vesznek, hiábavaló, here tagjai a társadalomnak.

Ezer meg ezer ember, ki az emberi képesség hódításairól sejtelemmel sem birva, saját csekély tudását, képességét és igyekezetét nagyon elégségesnek tartotta s talán neheztelve nézte, hogy az ifjabb nemzedék többet akar tanulni, nagyobb képességekre akar szert tenni és nagyobb eredményeket akar elérni a gazdaság, ipar, vagy művészet terén : a tudomány és ipar csodás vívmányainak szemlélése által egy pillanat alatt meggyőződhetett saját elmaradottságáról és arról, hogy a szellemi és kézbeli képesség szabad versenyében az elmaradó egyes és nemzet enyészetre van kárhóztatva. Azok, kik e meggyőzésre jutottak, buzgó hivei lettek a haladásnak minden téren.

És ezt a vívmányt, ezt a tanulságot meg kell becsülni, ezt más uton elérni alig lehetett volna. E vívmány egyszersmind azt jelenti, hogy ezer és ezer ember, kiknek nagy része a világot mozgató eszmékről csak homályos sejtelemmel birt, tehát azok iránt nem is érdeklődött, helyesebb világnézetet nyert és ezt a helyesebb nézetet a közügyek, a haladás érdekében érvényesíti.

Az emberi termelés és tudás mutatóványainak óriás halmazán egy közös, félreismerhetlen jellemvonás vonul végig, mely annál szembeszökőbben jelentkezik, minél magasabb fejlettséget ért el az a nemzet, mely a haladás irányát látszik kijelölni. Ez a jellemvonás abban áll, hogy minden szellemi tevékenység, minden munkálkodó

igyekezet az *ipar* felé látszik központosulni. Ennélfogva az *ipar* mindinkább kiterjeszti birodalmát és mindinkább uralomra vagy legalább is túlsulyra jut a többi foglalkozási ágak fölött.

Más szóval, mint már előbb fölemlítettük, a kulturállamok iparállamokká lesznek, az *ipar* szolgálatait veszi igénybe a mezőgazdaság, az *ipar* szolgálatába áll a kereskedés, az *iparral* rokonul a művészet, az *iparé* a jövő s erre kell támaszkodniok a lételüket biztosítani akaró államoknak.

A modern industrialismust a világkiállítások növelték nagyra. És midőn az ipari fejlődés szükségét már Európa-, sőt világszerte belátták, midőn az eszköz, mely erre a közfigyelmet fordítá, megtette szolgálatait, midőn a nemzetközi nagy mérkőzésekben körülbelül minden állam tisztában volt az ipari tevékenység terén követendő irányelvekkel: akkor századunk ez olympusi versenyei, a világkiállítások, — melyek megtették kötelességüket, — lejárták magukat. . . .

A legutolsó párisi kiállításon már köztudattá vált, hogy a nemzetközi kiállítások az államoknak terhére vannak, az iparosokat felesleges és cél nélküli kiadásokba sodorják. Megelégtették a dicsőséget, megunták a pompát, melyre sok állam szempontjából ráillett az örökigaz szólásmód: „fenn az ernyő, nincsen kas“!

De nem unták meg és nem kicsinyelték azokat az általános célokat, melyeket a közkiállítások követtek. E célok közül főleg azokat, melyek az *ipar* intenzív terjesztésére vonatkoztak, jövőre is szem előtt tartották, csak hogy más és bizonyára megfelelőbb, nagyobb eredményeket teremtendő rendszer mellett. Fel kellett aprózni a föladatokat úgy, hogy abból minden állam kivegye és megértse a maga részét. Most már nem arról volt szó, hogy a béke közös versenyén centralizáljuk ipari-, gazdasági- és kulturális tehetőségünket. Sőt ellenkezőleg! A népek a haladás általános színvonalát ismerve, *decentralizálni* törekedtek a kiállítások céljait. Minden állam *maga* akarta *közelebből* megismerni teremtő erejét, nem úgy, a mint cziczomázva a diszverszenyen megjelenik, hanem úgy, a mint igazán van, a maga rideg vagy örvendetes, de mindenesetre igaz valójában.

És *ez* az akarat, ez a törekvés adott új és friss életet, sőt eminens jogosultságot az *országos* kiállításoknak, mely az 1878-iki időszak óta új virágzásnak indultak és en detail átvették azokat a

főladatokat, melyeknek lehető megoldását a világkiállítások saját kizárólagos joguknak látszottak tekinteni.

Az országos kiállítások ügye előtérbe jutott s a világkiállítások teljesen háttérbe szorultak.

Az a társaság, mely 1861-ben a nemzetközi kiállítások és az ipar nemzetközi érdekeinek előmozdítására alakult (elnöke Le Play senator, az 1867-iki kiállítás igazgatója volt), csakhamar zátonyra jutott.

Azok a reformtervezetek, melyekkel a világkiállításokat felszinen tartani igyekeztek, nem tudtak megvalósulni. E tervek között leginkább figyelemre méltó volt a londoni. Az első két londoni világkiállítás rendezői ugyanis csakhamar belátták, hogy az eddigi nemzetközi tárlatok azért nem felelhetnek meg teljesen céljuknak, mert az országok egymástól el vannak tagolva, minden állam egész külön lép föl iparának száz és száz csoportjával, holott a főcéljuk, az első kiállítások után, nem azt kell tekinteni, hogy az államok termelő ereje bemutatva legyen, hanem azt, hogy az egyes iparágak az egész világra nézve áttekinthető képben legyenek bemutatva. Nem voltak már kíváncsiak Angliára, Franciaországra, Belgiumra, Ausztriára stb. stb., hanem szerették volna például az egész világ vasipari stb. csoportjait egymás mellett lánczolatosan látni, hogy e csoportonkinti rendezés által a kiállítások tanulságai hozzáférhetőbbek, érthetőbbek és értékesíthetőbbek legyenek. De e törekvés megvalósítása rendkívül sok fizikai akadályba ütközött. Kivihetetlen volt. A tudomány, a leleményesség nem talált módot e lehetetlenség legyőzésére *egy* világkiállítás keretében. De találtak módot, hogy e cél *fokozatosan*, tagolva, *több* kiállításban megvalósítsák. Az 1851. és 62-ik évi kiállítási bizottságok *Albert* herczeg elnöklete alatt állandósítottak és egy tervet és programot dolgoztak ki, mely szerint *tíz év alatt* — évenkinti kiállításokban — meg akarták valósítani a maguk elé tűzött főladatot. Minden évben 3—4 iparcsoport jelent volna meg a nemzetközi kiállításon, melynek egyik főcélja volt, hogy ne pompás remekműveket, hanem inkább a kereskedelem és forgalom számára szánt czikkeket mutasson be. A tíz évi cyklusra felosztott program első része 1871-re esett, s az ez évben megtartott nemzetközi kiállítás (szépművészet, nevelésügy, tudományos fölfedezések, kertészet) kellő fényvel és kielégítő sikerrel ment végbe, úgy hogy — bár csak néhány

iparágra szorítkozott — az 1871-iki londoni kiállítás a nagyobb nemzetközi kiállítások sorába tartozott és ezért soroltuk azt a világkiállítások közé. De a tízéves cyklusnak következő két sorozatán már csekélyebb volt a részvét, kicsiny, alig számbavehető az eredmény, úgy, hogy a még hátralevő hét sorozatnak bemutatásáról le kellett mondani. Nem kis csapás volt e vállalatra nézve az a sajnos körülmény is, hogy Albert herczeg, a nemzetközi tárlatok első megpendítője és atyai gondozója, még 1871-ben elhalt és a tíz évre tervezett világkiállításnak is eszmei tervezője, a vállalat lelke hiányozván, maga az egész tervezet dugába dőlt. De meg kellett akadni e vállalatnak azért is, mert a tulajdonképpeni világkiállítások sem tartottak szünetet és a legvirágzóbb iparvállalatok sem bírták meg a terhet, hogy egy és ugyanazon évben a londoni nemzetközi *szakkiállítás*on, a bécsi *általános* világkiállításán, és talán még egy *csomó helyi- és országos* kiállításán vegyenek részt. És ha a nemzetközi kiállítások történetében kutatunk s a londoni tíz évi cyklusra tervezett kiállítás programját, elveit és rendszeres egészét közelebbről megismerjük, igazán sajnálkoznunk kell a fölött, hogy e vállalatot nem lehetett sikeresen keresztülvinni. E sajnálatunkat csak az a tapasztalat enyhíti, hogy bizonyos iparágakra kiterjedő nemzetközi *szakkiállítások* eszméje nem enyészett el, sőt újabb időben mindinkább előtérbe nyomul. Az ilyen kiállításoknak van tagadhatatlanul a legnagyobb praktikus haszna, ezek nyújtják a legkézzelfoghatóbb tanulságokat és — *ezeké e jövő.*

Az 1878. évben megtartott „utolsó“ világkiállítás volt — egy német tudóssal szólva — a „kulturai haladás utolsó nyilvános mértföldmutatója.“ Legalább hosszú időre nem lesz követője. És miként a közép- vagy az újkor hajdan virágzó államai bukásuk után idegenek kezére jutnak, úgy kapták fel a nemzetközi általános kiállítások eszméjét is — az élelmes vállalkozók. Újabb időben Amsterdamban voltunk tanúi egy nemzetközi kiállításnak. A jövő évben hasonló kiállítás lesz Antwerpenben, az antwerpenit követni fogja egy a Kelet valamely alkalmas (és áldozatra kész) nagyobb városában s talán sorra veszi az egész világot, a míg az élelmes vállalkozók vagy meg nem gazdagodtak, vagy bele nem buktak merész terveikbe. Ez utóbbi valószínűbbnek látszik. Mert a ki az amsterdami kiállítást látta és vissza tud emlékezni a bécsi vagy párisi (1878-i) közkiállításra, az első pillanatban tisztában lesz magával aziránt,

hogy e magánspekuláczió alapuló közkiállítások halvány árnyékai sem lehetnek a hajdani fényes világkiállításoknak. A név ugyanaz, a cél, az eszköz, a lényeg egészen más. És ha ma még egyes államokban vannak hiú emberek, a kik egy közkiállításon szereshető érem, vagy a kilátásba helyezett üzleti és kiviteli érdekek hangzatos ígéretei miatt lépen ragadnak, ezeknek száma évről-évre, napról-napra kevesbedni fog, mert semmit sem követ oly gyorsan a kijózanodás, mint az üzleti érdekekben való csalatkozást. És ha van még európai város, mely azért a kétes dicsőségért, hogy nemzetközi kiállítást fogadhasson kebelébe, áldozatokra kész, ha van még ország, melynek népe az ily kiállítások nélkülözhetlen látogató-kontingensét szolgáltatja, a kijózanodás ezekre nevezve is n. msokára be fog következni, sőt ijesztő példaképpen talán a tapasztalatlanabb népekre is kihatni. Az „új“ nemzetközi kiállításokat gyártó vállalat pedig az épületvázakat, melyek mint a sátorfák vadorolnak Amsterdamból Antwerpenbe, Antwerpenből Bukarestbe stb., (?) el fogja adni valamely árúcsarnoknak, a kiállítási sorsjáték-tervezetet el fogja égetni, s a világnak jó hosszú időre ismét nyugta lesz e talmi világkiállításoktól. . . .

Az államok és népek pedig megmaradnak az áldozatok árán szerzett ama tapasztalat mellett, hogy minden államnak legelső és legfőbb kötelessége, saját anyagi érdekeinek ápolása, saját iparának fokozatos fejlesztése, a hiányzónak megteremtése, a létezőnek emelése és a fejlett iparágaknak extensiv terjesztése.

És ama soknemű állami- és társadalmi intézkedés és intézmény mellett, melyek e célok elérésére a legbiztosabb eszközöket képezik : ragaszkodni fognak ahhoz az eszközhöz, mely valamennyinek kulmináló pontja : *az országos kiállításokhoz.*

Az országos kiállítások ügyének nem csekély lendületet biztosítottak azok a szakegyének, a kik a különböző államok megbízásából a világkiállításokon tanulmányozták a *saját nemzetük* iparát-összehasonlítván azt a többi nemzetek iparával. Példa reá Reuleaux esete, a kinek szigorú kritikája azt is eredményezte, hogy Németország területén 1879-től kezdve majdnem minden évre esik egy igen jól szervezett országos kiállítás. De van rá sok más példa is. Említettük, hogy Olaszország, a Svájc, Törökország stb. csak a

világkiállításokon szerzett tapasztalatok után bátorodtak föl nagyobb szerű országos kiállítások rendezésére. És ez a dolog természetében fekszik. Kivált azok az államok, melyekben a műipar s a tömegtermelés még nem emelkedett a tökély magas fokára vagy a kellő színvonalra, alkalmat kerestek arra nézve, hogy iparuk előnyeit és hátrányait közelebbről megismerjék, az előnyöket hasznukra fordítsák, a hátrányokat pedig lehetőleg elenyésztessék. Általában pedig az lett a kiadott jelszó: Igyekeztek minden állam saját anyagi haladását saját ereje, saját rendszere által biztosítani. Más szóval: minden országos kiállítás homlokzatára ki kell írni a régi görögök bölcs mondatát: *Ismerd meg magadat!*

És habár e czélokat a század elejétől kezdve egész a hetvenes évig tartott országos kiállítások alatt is követték, nem képezhet titkot, hogy az országos kiállítások nagyobb jelentősége tulajdonképpen attól az időszaktól datálódik, a mikor a világkiállítások korszaka lejárt s a mikor az országos kiállítások nem a világkiállításokból való megjelenés szárnypróbálgatásait vagy előkészületeit képezték, hanem az önálló, rendszeres és czéltudatos akció alapja gyanánt vétettek.

És ez időtől fogva az országos kiállítások czélját majdnem *tudományos rendszerbe* lehet foglalni, mely saját tapasztalataink alapján a következőkben állítható egybe.

Az országos kiállítás czéljai és föladatai: 1. *általánosak*, 2. *a közönség-*, 3. *az iparos- és termelő-*, 4. *az állam* szempontjából érdemelnek kiváló figyelmet. Közelebbről tekintve a dolgot, e rendszert következőképpen lehet tagolni:

I. Általános föladatok.

1. Az országos kiállítások föladata, hogy a hazai ipar- és gazdaság különböző ágait (továbbá a közművelődési intézményeket, a forgalmat, közlekedést, stb.) alaposan és rendszeresen, előnyeikkel és hiányaikkal, és termelési képességükben megismertessék.

2. Mint a nemzeti munka ünnepei, arra valók e kiállítások, hogy az ország lakosságának közérdeklődését felköltsék, bennük a munka iránti becsülést és általában a hazaszeretetet megszilárdítsák.

3. Hogy a belföldi termelés és tevékenység piacza kibővit-

tessék, hogy a belföldi forgalom nagyobbodjék, hogy az ipar és termelés hazájában lehetőleg minden piacot meghódítson.

II. A közönség szempontjából.

4. Egyik főfeladata az országos kiállításoknak, hogy a fogyasztó közönséget a termelővel nemcsak megismertesse, hanem azzal lehetőleg érintkezésbe is hozza; a kiállítás ezáltal megközelítheti azt a célt, hogy a fogyasztó lehetőleg minden szükségletet a belföldön fedezze s szükségletének legjobb igénye szerint való fedezése szempontjából a legkiválóbb megrendelési forrásokat megismerje.

III. Az iparos (termelő) szempontjából.

5. Az ipar és műipari cikkek együttes képességének láttára minden iparosban bizonyára felébred az önérzet és a jogos büszkeség, mely az alkotó, termelő erők ez ünnepi versenyein nem teheti elbizakodottakká azokat, a kik benne részt vesznek, hanem inkább buzdítólag, főlemelőleg hat a kiállítás minden tényezőjére.

6. Az iparosok megismerik az iparukban felhasználható új nyersanyagokat, ezek pótszereit, a félkészitményeket, szerszámokat, műszereket, gépeket, találmányokat és egyéb segédeszközöket; megismerkednek a formailag legszebb, legkeresettebb mintákkal, műipari izlésük a kiállítás legszebb tárgyainak befolyása alatt finomul s mindez jelentékeny befolyással van *versenyképességük* emelkedésére.

7. Újabb üzleti összeköttetésekre, tehát kiterjedésre és esetleg új piacok hódítására ad alkalmat a kiállítás.

8. A kiállítások, a nagymérvű látogatottságnál fogva, egyszersemind országos vásároknak is tekintetnek s mint ilyenek, — habár rendszeren csak ama csekélyebb számú kiállítóknak, kik a közönség izlésével számot vetve, a jó alkalmat fel tudják használni — mindenestre anyagi előnyöket is biztosítanak.

(Mellesleg azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a nagyobb kiállítások körül az építési-, lakberendezési- és diszitő-iparosok — mint vállalkozók is — nem jelentéktelen munkát nyernek és hogy az illető város, melyben a kiállítás rendeztetik, közforgalmi tekintetben (szállodák, vendéglősök, járművek stb.) sokat nyer.)

IV. Az állam szempontjából.

9. A kiállításokat ugyan majdnem mindenütt erre hivatott szaktestületek kezdeményezik és rendezik, de éppen ezek tanulmányai és jelentései alapján van alkalma az államnak a gazdasági tényezők hathatós fejlődésére erélyes iparpolitikai aktió és közvetlen támogatás által is üdvös befolyást gyakorolni. Az orsz. kiállítások eredménye alapján konstatálható ugyanis leginkább :

a) mely iparág (vagy más termelési ág) nincs még képviselve az országban ;

b) mely iparág van gyöngén képviselve, melyeknek meghonosítására vagy fejlesztésére kell társadalmi vagy állami intézkedések által közrehatni ;

c) mily irányban kell a műizlés (nemzeti stylus) fejlesztésére, a szakoktatás hézagainak pótlására, újabb ipari eljárásoknak meghonosítására, új segédeszközök és szakismeretek terjedésére az érdekelt körökben hatni ;

d) milyen politikai és közgazdasági intézkedések szükségesek esetleg bizonyos ipar- és termelési ágak védelme és jövője érdekében (vám- és tarifa-politika, szabadalmi- és védjegy-ügy, pénz- és hitelügy, közutak, vízi utak, vasutak, konzulátusi ügy stb. stb.)

Természetes, hogy e célok közül nem valamennyi áll minden országos kiállítással kapcsolatban, és még természetesebb, hogy e kiállítások nem valamennyi felsorolt föladat gyakorlására nézve gyakoroltak egyszerre, közvetlen és egyforma befolyást. De hogy egy vagy több irányban az eddigi országos kiállítások az említett célokat megközelítették, vagy előmozdították, ez kétségbevonhatlan. Az eddigi tapasztalat is igazolja e föltevést és ezért tudtak az országos kiállítások európaszerte tért foglalni és ezért tudták végre a világkiállításokat is feleslegessé tenni. És mindezek után bizonyára hosszabb ideig is fogják magukat felszinen tartani, mint a világkiállítások.

Az ujkori, vagy helyesebben a szerves és a főntebb tagolt elvek alapján rendezett kiállítások külön szakszerű ismertetése túllépné e tanulmány célját és keretét. Ha az egyes kiállítások *eredményét* számokba és adatokba lehetne foglalni, ez volna mindenestre a legalaposabb tájékozás. Mivel azonban a kiállítások anyagi és erkölcsi eredménye rendszerint nemcsak egy bizonyos időszakra,

hanem hosszabb időre is kihat: a zárszámadásokat e tekintetben csak hozzávetőleg is megállapítani, a lehetetlenségek sorába tartozik. A gyakorlati tapasztalatok alapján mindenesetre konstatálni kell, hogy az 1879. évi országos kiállítások — talán egyetlen egynek (a majna melletti Frankfurtban 1881-ben tartott szabad. kiállítás) kivételével — többé-kevésbé áldásos hatással voltak az illető termelési ágak gyarapodására. De ha az országos kiállítások belső értékével tüzetesen nem is foglalkozunk, mivel e kiállítások mind nagyobb mérvű fölkarolása által maga a kiállítási ügy is mintegy studiummá vált, nyomról-nyomra követni akarjuk a fontosabb mozzanatok, melyek az egyes kiállítások szervezése szempontjából különös figyelmet érdemelnek.

Mert a szervezet tökéletesedése által nemcsak az a cél éretett el, hogy a kiállítások rendezését könnyebb és sok tekintetben biztosabb alapokra fektették, hanem eléretett az is, hogy a kiállítások céljai és feladatai úgy a kiállító-, mint a látogató közönség, valamint a kívánatos eredmények szempontjából is mindinkább teljes mértékben megközelítve lettek és eléretett az a nem megvetendő előny is, hogy a kiállítások anyagi eredménye (tisztá jövedelme) ipari közczélokra biztosított. (Az újabb orsz. kiállítások közül ugyanis mindazok, melyek nem a kormány kezdeményezéséből és nem ennek rendezése mellett jöttek létre, többé-kevésbé jelentékeny jövedelmet értek el, csak az 1881-iki hallei kiállítás végződött némi deficittel.)

Az országos kiállítások szervezetének főbb mozzanatait és statisztikáját csak az utolsó párisi világkiállítási időszakról kezdjük ismertetni és így csak a következő nevezetesebb országos kiállításokra szorítkozunk:

1879. Berlin	(Berlin városra szorítkozva)
1880. Düsseldorf	(Rajnai tartományokra kiterjedőleg)
1880. Brüssel	(Belgiumra ")
1880. Bécs	(Alsó-Ausztriára ")
1881. Boroszló	(Porosz-Sziléziára ")
1881. Halle	(Szászországra ")
1881. Stuttgart	(Württembergre ")
1881. Milano	(Olaszországra ")
1882. Nürnberg	(Bajorországra ")
1882. Trieszt	(Ausztria-Magyarországra ")

1882. Moszkva (Oroszországra kiterjedőleg)
 1883. Zürich (Helvéciára ")
 1884. Turin (Olaszországra ")

Ezekhez veszzük még a statisztikai adatokban való összehasonlítás okáért a hazánkban Kecskeméten 1872-ben, Szegeden 1876-ban és Székesfehérvárott 1879-ben tartott országos jellegű kiállításokat, megjegyezvén azonban már itt, hogy a *hazai* kiállítások történetének és fejlődésének behatóbb ismertetésére még vizs-
 szatérünk.

Az 1879. évi *berlini* kiállítás főadata volt, Berlin városának gyári- és kézmű-iparát a fejlődés és versenyképesség teljességében feltüntetni oly czélből, hogy jó hirneve gyarapittassék, *némely elő-
 itéletek legyőzessenek* és a birodalmi fővárosnak, mint ipari és kereskedelmi központnak, jelentősége érvényesíttessék. A kiállítás költségeinek biztosítására legnagyobb részben iparosok körében 200,000 márka *biztosítéki alap* iratott alá és ezáltal oly kezdeményezés tétetett, mely a későbbi országos kiállítások legtöbbször érvényesült. A jury tagjait a kiállítók választották, a porosz kereskedelmi miniszterium *állami jutalmakat* tűzött ki és ezek odaitélésére nézve különösen kikötötte, hogy az e jutalmakra javaslatba hozott iparosok sem maguk nem tartozhatnak a bíráló bizottságba, sem pedig a jury valamely tagjával *rokonságban nem állhatnak* s végre mint szakértők sem fungálhatnak egyetlen csoportban sem. A kiállítók csak diplomákkal lőnek jutalmazva, de minden ily okmány nyal kitüntetett kiállító a saját költségén, a bizottság által megállapított és utánzás ellen törvényesen biztosított minta szerint *egy-egy ezüstérmét* készíttethetett.

Az 1880. évben *Düsseldorfban* megtartott kiállítás garancia-alapját már 390,000 márka képezte, melyből 100,000 márkát a vasuttársulatok irtak alá. E kiállítás ugy kitűnő szervezete, mint szép beltartalma által tűnt ki s az eddig (1880-ig) rendezett országos kiállítások között a legjobban szervezettnek volt elismerve. Különös érdeket kölcsönzött a kiállításnak a valamennyi régi műipari stylust, szobaberendezések által feltüntető műtörténelmi kiállítási pavillon.

A *grácsi* orsz. kiállításról fölemlitendő, hogy állami jutalmak (ezüst- és bronzérmek) és kiállítási jutalmak (diszoklevelek, érmek és dicsérő-oklevelek) osztattak ki a kiállítók között. Az osztrák ke-

reskedelmi miniszterium által felajánlott állami díjak odaitélésére nézve a következő elvek voltak irányadók:

1. Az állami díjak megelőzik a bármely fokozatban odaitélt egyleti vagy egyéb lokális jutalmakat;

2. az állami díjak odaitélésénél első sorban azon tartomány vagy kerület veendő tekintetbe, a hol a kiállítás rendeztetik, feltéve, hogy az illető területbeli kiállítók közt a díjazásra érdemesnek találhatnak;

3. külföldi cégek csak másod sorban részesítendők az állami díjazásban, ha t. i. a jury nézete szerint a tartományból vagy az illető kerületből kellő kompetensek nincsenek, vagy ha egyes, kiválólag jeles iparműveknél az ezen szabálytól való eltérés igazolva van;

4. állami intézetek, muzeumok, a kormánytól függő szakiskolák állami díjakban nem részesíthetők; végre

5. a képzőművészet, közoktatás, az építészeti és mérnöki szakok, továbbá a mezőgazdaság, erdőszet stb. körébe tartozó művek és termények kiállítóinak állami díjak szintén nem ítélhetők meg.

Az 1880. évi *brüsseli* nemzeti kiállítás a belga függetlenségi harc félszázados évfordulójának megünneplése alkalmából rendeztetett a kormány által és e nemzeti ünnep méltó megünneplésére valóban nem kínálkozhatott volna szebb alkalom, mint e kiállítás, mely a kis Belgium életrevaló, verseny- és kivitelképes iparát a legkedvezőbb színben tüntette föl. A nagy nemzeti ünnep méltó koronája volt a belga iparnak e kiállításon elért diadala. Az országos kiállítás ünnepi jellegét még inkább emelte az a körülmény, hogy a kormány felhívására jelentkezett kiállítók sem térdíjat, sem szállítási díjat nem fizettek, sőt a hajtó gőz-, víz- és légszuszterőt is ingyen kapták. E kiállításról szóló jelentésében mondja gróf *Zichy* Jenő a következőket:

„Az ünnepélyek fénypontját az országos kiállítás képezte. Ez nyitotta meg az örömnapok sorát, ez zárta be az ünnepélyeket s közben is ez volt a fény és büszkeség központja. Belgium demonstrálta, hogy azt, a mi, leginkább fejlett iparának köszönheti. Igazolta, hogy az állami jólét és népe megelégedésének alapja leginkább iparában és iparosainak magas fokú képzettségében rejlik. Kimutatta, hogy eleve felismerte a kincset, melyet az ipar rendszeres fejlesztése minden államra képez, de nemcsak felismerte, hanem

évről-évre mindig nagyobb fokozatban és hatalmasabb arányokban ápolta és támogatta minden rendelkezésre álló eszközzel annak haladását. Így jutott Belgium iparával ama magas fokra, melyen mint önálló és független állam nyugodtan nézhet jövője elé és gondok nélkül tekinthet a mind nagyobb mérvet öltő közvagyonosodásra, polgárainak jólétére és azon fokozatos hódításra, melyet nemzeti ipara Nyugat és Kelet tartományaiban is tesz.

A régebben még csak szerény földmives-állam nemzeti kiállítása talán épen ezen szempontokból keltett nagyobb érdeklődést azok előtt, kik azt nemcsak mint közönséges tárlatot tekintették meg, hanem mint olyant, mely tulajdonképen nyitját képezi a belga állami nemzetlét biztosításának és fönmaradásának.

És a kiállítás ez irányból tekintve, ránk nézve is nagy fontossággal bír; mert abban és annak előnyeiben egyenesen kijelölve látjuk a követésre méltó példát. Mint kell egy nemzetnek, melyben az egészséges ipari fejlődésre minden kedvező előfeltétel megvan, az egyoldalú őstermelésből lassankint kibontakozni és kellő átmenettel, minden hirtelen és ártalmassá válható fordulat mellőzésével, a kellő fokozatok fönntartásával a nyers terményeket értékesíthető és ipari termelés tekintetében túlsulyra vergődő állammá átalakulnia.

Az 1881. évben Boroszlóban, Halleben, Stuttgartban és Milánóban találkozunk országos kiállításokkal. Mindegyik a maga nemében, a maga körében és a maga céljaiban megfelelt a hozzája kötött nem csekély mérvű várakozásoknak. A hallei kiállítás mindenféle hatósági és állami támogatás nélkül rendeztetett, a stuttgartiról érdemes följegyezni, hogy azt egy állandó iparcsarnok fölavatása alkalmából rendezték. A boroszlói kiállítás biztosítására 220,000 márka, a halleira 350,000 márka, a milanóira 800,000 lira garancia-alap iratott alá.

Az 1882. évi *Nürnbergben* tartott országos bajor kiállítás bizonyára hosszú időre egyike lesz az u. n. minta-kiállításoknak. Már a kiállítási program mutatja, hogy mennyire igyekezett e vállalat abba a keretbe illeszkedni, melyet az országos kiállítások céljaira és föladataira nézve föntebb kijelöltünk. A nürnbergi kiállítás főcélja volt a bajorországi kézmű- és gyáripari tevékenységnek, valamint az ezekkel kapcsolatos művészeti törekvéseknek hű képét nyújtani, az eddigi ipariskolák és iparegyesületek javítása és léte-

sítése, iparmuzeumok berendezése, a közlekedési eszközök kiterjesztése és a törvényhozás által előmozdított *haladásnak* föltüntetése; célja továbbá, hogy lehető teljes, áttekinthető képből a művészetnek és a *tudománynak az iparra és technikára való alkalmazását* és ennek ez irányban való befolyását is feltüntesse és e befolyásnak nyomán keltekezett *gazdasági változásokat a cikkek értékére*, az elárulásra és kereskedelemre vonatkozólag tisztán kimutassa; — végre, hogy az ország egyes kerületeit termelő- és előállítási képességükről közelebbről felvilágosítsa s az ennek folytán netán keletkező *öntudatos kezdeményezéseket támogassa*, a támogatásra és fejlesztésre váró iparágak felvirágoztatását előmozdítsa, a létezőnek fejlődésére annak megismertetése által alkalmat szolgáltatasson s általában, hogy „*a jövőbe vetett bizalmat minden körben megerősítse.*“

De magában a szervezetben sok életrevaló újítással és oly kezdeményezésekkel találkozunk, a melyek bizonyára sokáig lesznek még irányadók a későbbi országos kiállítások alkalmával. A csoportbeosztás oly természetű volt, hogy a kész cikkek mellett azok nyersanyagja és a feldolgozás körül használt eszközök is fel voltak tüntetve; a szegényebb iparosoknak a kiállításon való részvételére maga a bajor király, mint a kiállítás védnöke, jelentékenyebb összeget (25,000 márkát) adományozott. A kiállításra készülő iparosok számára egy rajzoló és tervező iroda szerveztetett, mely a kiállításnak a kiállítási tárgyak műformájára és dekoratív irányára nézve megbecsülhetetlen szolgálatokat tett. A jury tagjai és a szakértők költségeit megtérítették; a bírálat eredménye ellen felebbezésnek hely nem adatott; a juryben a kormány képviselője is részt vett és a jutalmakat (arany-, ezüst-, bronz- és közreműködési érmek) igazoló okmányokat a belügyminiszter írta alá. — Kitünően volt szervezve a kiállítási őrszolgálat és felügyelet, a kiállítási kert az esti látogatás számára is megnyitották; a vendéglők és sörházak fogyasztási adót fizettek, a mi csinos jövedelmi forrásává vált a kiállításnak. Végre a városba özönlő idegenek érdekeire való tekintettel lakás-közvetítési iroda szerveztetett. Szóval a kiállító, a látogató helyi- és vidéki közönség érdekeire, de magának a kiállításnak anyagi és erkölcsi érdekeire is annyira tekintettel volt a nürnbergi kiállítás, mint azelőtt egyetlenegy sem.

A *Zürichben* 1883-ban rendezett országos kiállítás már sok tekintetben a nürnbergi mintát tartotta szem előtt, sőt azt újabb,

kiegészítő intézkedések által tökéletesítette. Ezek közé tartozik a hivatalos elárusítási iroda, a jury szervezete stb. A jury tagjai és a szakértőknek kiadásai szintén megtérítettek, a birálatba külföldi szaktekintélyek is befolytak; a jutalmat csupán okmány képezte, melyben a jury birálatának indokolása foglaltatott. Az éjjeli felügyelet és a biztonsági intézkedések még praktikusabb szervezetet nyertek, mint Nürnbergben, az esti látogatás itt is elfogadtatott s a közönség szórakoztatásáról éppugy, mint Nürnbergben, változatos zenekari hangversenyek és más hasonló spectaculumok szolgáltak.

Vége a csak most folyó *turini* kiállítás terjedelemre nézve felülmúl minden eddigi országos kiállítást, megfelelő szervezetre nézve azonban nem sokat tanult az épp most említett két mintaszerű kiállítás tanulságain. Mint az újabb kiállításokat általában, úgy a turinit is jellemzi az a törekvés, hogy a kiállításokhoz hozzászokott közönségnek valami újat, vonzót nyújtson és e törekvés hatása alatt épült gyönyörű nagy hangversenyterme, melyben rövid időközökben élvezetes hangversenyek rendeztetnek. Van továbbá e kiállításnak két oly specialitása, mely a nemzetre nézve bizonyára nem téveszti el hatását és állandó vonzerőt gyakorol. Ezek egyike a *Risorgimento*, melyben a mai Olaszország alapítására vonatkozó hadi emlékek, történelmi iratok, festmények stb. stb. vannak összehalmozva. Ez emlékek legapróbbja is alkalmas arra, hogy a kegyeletet minden olaszban felébressze, mert az emlékek, kéziratok, arczképek, öltönyök, fegyverdarabok mindegyike egy-egy nevezetes adalékot képez a fiatal Olaszország közelmúltjának történetéhez. — A másik specialitása a kiállításnak a *középkori várkastély* korhű utánzata, mely teljesen korhű minták szerint mutatja be a középkori várur kastélyát, udvarát lakberendezését és részben azt az ipart és életet, mely azzal kapcsolatban van. A kiállítás mindkét specialitása oly unicumot képez, mely méltán vonzza a bel- és külföldi látogatókat egyaránt, mert azok emlékei a legkellemesebb benyomást gyakorolják a szemlélőre.

De — habár ismételten hangsulyozzuk, hogy a legnagyobb tisztelettel és elismeréssel szólunk a turini kiállításnak most említett mindkét specialitásáról — nem lehet elhallgatni azt a meggyőződésünket, hogy ily rendkívüli eszközöknek a kiállítások alkalmával való — bár jogosult — felhasználása, azt bizonyítja, hogy a

közönséget a bizonyos területen ismétlődő kiállítások megszokottságával szemben, kell bizonyos *látványosságok* által a kiállításokhoz szoktatni. Mindenesetre kívánatos, hogy e látványosságok mindig és mindenütt oly tapintatosan legyenek megválasztva és úgy tudjanak a nemzeti kegyeletre és érzületre támaszkodni, mint Turinban, mert ha a megengedett határokat e tekintetben túllépnek, — a kiállítások könnyen vásári komédiákká sülyedhetnek alá.

A látványosságok változatosságáról különben a turini kiállítás más uton is gondoskodott. A sokféle időleges (kertészeti-, virág-, gyümölcs-, állat- stb.) kiállításokat nem is számítva, voltak lóversenyek, országos összejövetelek, tűzoltó-ünnepélyek és számos komolyabb czélú szakértekezlet is.

Igazán kár, hogy a cholera, mely már június hó végén a kiállítás közelében felütötte rémes fejét, roppant kártékony befolyást gyakorolt a kiállítás anyagi sikerére, melynek teljességét pedig ez a kiállítás méltán megérdemelte volna.

A felsorolt kiállítások terjedelmére, látogatottságára, tartamára és részben költségeire nézve tájékoztatásul szolgálnak a következő adatok, melyek a kiállítási ügy fejlődésére nézve is némi világot vetnek:

I. Beépített terület.

	Beépített terület négyszögm.	Egy kiállítóra esik négyszögm.
1872. Kecskemét	2,310	4·0
1876. Szeged	5,400	2·5
1879. Székesfehérvár	7,500	2·5
1879. Berlin	21,100	12·0
1880. Düsseldorf	32,100	12·5
1880. Brüsszel	70,000	12·0
1880. Bécs	23,000	15·0
1881. Boroszló	22,300	17·0
1881. Halle	29,450	19·0
1881. Stuttgart	12,000	6·5
1881. Milano	51,000	6·5
1882. Nürnberg	32,000	11·5
1882. Trieszt	21,000	7·0
1883. Moszkva	77,400	12·0

	Beépített terület négyyszög.	Egy kiállítóra esett négyyszög.
1883. Zürich.	36,000	7·5
1884. Turin	132,000	7·2

II. Térdíjak (fedett csarnokokban).

	Szadon álló tér négyyszög méterenként	falmelletti tér	fali tér
Kecskemét	—	—	—
Szeged	4 frt	2 frt	1 frt
Székesfehérvár	4 „	2 „	1 „
Berlin	négyyszög méterenként 30 márka		
Düsseldorf	„	4 „	„
Brüsszel	—	—	—
Boroszló	négyyszög méterenként 20 márka		
Stuttgart	15 mk.	10 mk.	5 mk.
Milano	—	—	—
Nürnberg	20 mk.	20 mk.	15 mk.
Trieszt	13 frt	5—10 frt	3 frt
Moszkva	—	—	—
Zürich	—	—	—
Turin	—	—	—

(Az üresen hagyott helyeken *térdíjat* nem fizettek.)

III. A kiállítók száma.

	Összes szám	Ipar	Mezőgazd.
Kecskemét	575	—	—
Szeged	2,227	1,668	236
Székesfehérvár	2,778	1,947	351
Berlin	1,781	1,781	—
Bécs	1,500	1,500	—
Grác	1,858	1,500	279
Düsseldorf	2,560	2,200	236
Brüsszel	5,300	3,600	1,171
Boroszló	1,329	1,252	—
Halle	1,552	1,300	135
Stuttgart	1,548	1,494	54

	Összes szám	Ipar	Mezőgazd.
Milano	7,846	7,500	—
Nürnberg	2,818	2,500	—
Trieszt	3,158	2,800	334
Moszkva	5,318	4,900	300
Zürich	4,864	3,891	473
Turin	18,000	—	—

IV. A kiállítás tartama.

Kecskemét	1872. auguszt. 31. — szept. 18.
Szeged	1876. „ 20. — „ 10.
Székesfehérvár	1879. márcz. 17. — július 1.
Berlin	1879. május 1. — szept. 30.
Grác	1880. szept. 1. — okt. 3.
Düsseldorf	1880. május 9. — okt. 1.
Boroszló	1881. május 15. — okt. 4.
Halle	1881. május 15. — okt. 2.
Stuttgart	1881. május 10. — okt. 1.
Nürnberg	1882. május 16. — okt. 15.
Trieszt	1882. aug. 1. — nov. 15.
Moszkva	1882. május 20. — okt. 1.
Turin	1882. május 1. — nov. 1.

V. Látogatottság.

	Fizető látogatók száma	Látogatók napi átlaga
Kecskemét	10,029	1,254
Szeged	45,000	2,250
Székesfehérvár	97,000	2,150
Berlin	1.375,700	9,000
Grác	190,000	5,800
Düsseldorf	1.100,000	7,500
Boroszló	530,000	4,000
Halle	469,000 ¹⁾	3,800
Stuttgart	958,000	7,000

¹⁾ Ezenkívül 7737 bérlett jegy.

	Fizető látogatók száma	Látogatók napi átlaga
Nürnberg	904,000 ¹⁾	6,000
Moszkva	—	{ hétköznap 4,000 vasárnap 18,000
Turin	Még nyitva.	

VI. Beléptidíjak.

	Hétköznap	Ünnepnap
Kecskemét	50 kr.	50 kr.
Szeged	50 „	50 „
Székesfehérvár	50 „	50 „
Berlin (hétfőn és csüt. 1 márka)	1 márka	fél márka
Grác (kedden és csütört. 40 kr.)	40 kr.	20 kr.
Düsseldorf	1 márka	1 márka
Brüssel	1 frank	1 frank
Boroszló	1 márka	fél márka
Halle (csütörtökön fél márka)	1 „	„ „
Stuttgart	1 „	„ „
Milanó (pénteken 2 lira)	1 lira	1 lira
Nürnberg	1 márka	1 márka
Trieszt	50 kr.	50 kr.
Moszkva (hétfőn 1 rubel)	30 kopek	15 kopek
Zürich	1 frank	fél frank ²⁾
Turin	1 lira	1 lira.

VII. Főbevételek.

	Térdijakból	Belépti díjakból
Kecskemét	—	3,393 frt
Szeged	8,364 frt	22,249 „
Székesfehérvár	34,861 „	48,725 „
Berlin	210,000 márka	761,500 márka
Grác	15,351 frt	55,764 frt
Düsseldorf	121,949 márka	1.013,728 márka
Boroszló	128,000 „	296,000 „
Halle	80,000 „	250,000 „

¹⁾ 5,800 bérelt jegy.

²⁾ Délutáni 1 órától kezdve.

	Térdijakból	Belépti díjakból
Stuttgart	79,277 márka	567,240 márka
Milanó	—	1.226,797 lira
Nürnberg	270,000 „	780,000 márka
Zürich	—	1.075,376 frank.

VIII. Főkiadások.

	Építkezésre, parkiroszásra, instalatióra stb.
Szeged	15,370 frt
Székesfehérvár	32,932 „
Berlin	463,700 márka
Grác	74,778 frt
Düsseldorf	825,072 márka
Boroszló	395,500 „
Halle	279,000 „
Stuttgart	321,589 „
Milanó	1.662,000 lira
Nürnberg	900,000 márka
Zürich	1.067,580 frank.

A kiállítási ügy decentralizációja az országos kiállítások által is nyert. Mert miként a világkiállítások önkéntelenül az országos kiállítások szükségességére és kiváló előnyeire adták meg az eszmét, úgy az országos kiállítások még tovább vitték ezt és a *szakkiállítások* rendezésére vezettek. A mezőgazdasági — és pedig méhészeti-, állat-, méh-, kertészeti-, virág-, gyümölcs-, halászati- stb. szakkiállítások ugyan már azelőtt is nagy mértékben el voltak terjedve, de ezeknek az iparra való átvitele újabb keletű és kisebb mértékben, de talán több gyakorlati eredménnyel mégis meg fogja valósítani azt a célt, melyet az 1871-ben kezdődött londoni kiállítási ciklus tartott szem előtt. Agyagipari-, üvegipari-, gyapjuipari-, kartografiai-, könyvkötészeti- és egyéb szakkiállítások minden évben ismétlődnek Német-, Francia- és Angolországban, sőt újabban Ausztriában is. Ezen bizonyos szakmákra kiterjedő kiállításoknak igen praktikus célja az, hogy első sorban az illető iparban elért haladást tüntesse fel és *oktatólag* demonstrálja, másrészt, hogy az

iparosokat a legjobb segédgépekkel, eszközökkel, új találmányokkal, anyagokkal stb. megismertesse. És hogy e ezélt ily szakkiállításokon könnyebben lehet elérni, mint pl. országos kiállításokon, az természetes, mert az iparosok között uralkodott régi és újabb (czéh) szellemnél fogva nyilvánvaló, hogy minden iparos első sorban és legközvetlenebbül érdeklődik a saját szakmájának minden ügye, mint általános iparérdekü ügyek iránt. Ehez járul az is, hogy e szakkiállítások rendszerint az illető iparág érdekeinek fejlesztését célzó országos kongressusok és értekezletek vagy egyszerűbb tanácskozásokkal van összekötve, melyek iránt az illető szakiparosok színe-java mindig kiváló érdeklődéssel viseltetett. E szakkiállítások továbbfejlődése gyanánt tekintendők például a kisipari gépek s eszközök kiállítása (Bécs, Drezda), a füstémésztő készülékek kiállítása (London), az egészségügyi nemzetközi kiállítás (Berlin) és általában mindazok a kiállítások, melyek kizárólag bizonyos szakma érdekeinek fejlesztésére vannak szentelve, s melyek legtöbbször országosak, de számos esetben nemzetköziek is. És a kiállítások fejlődésének története megtaníthatott bennünket arra, hogy az ilyen helyelesen szervezett és nem túlságos rövid időközökben ismételt szakkiállítások praktikus haszna, tehát jövője iránt is kellő bizalommal viseltessünk. A mit a londoni tíz évi cyklus — az ily nagyobb szabásu kiállításokkal járó pompa és fény miatt nem tudott elérni, azt el fogják érni a gyakorlati igények szem előtt tartásával lehető egyszerűségben, egyszerűen polgáriasan rendezett és csekély költséggel járó emez újabb szakkiállítások és versenyek.

GELLÉY MÓR.

(Befejező közlemény a deczemberi füzetben lesz.)